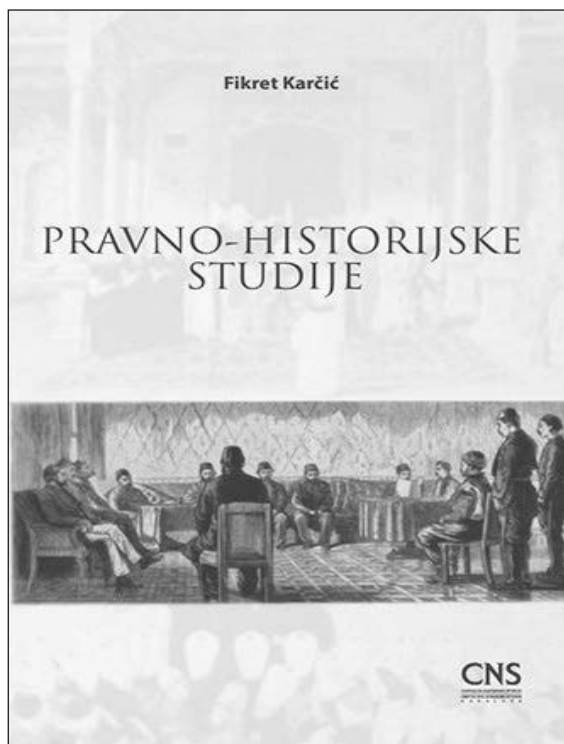

Mr. Sead BANDŽOVIĆ
Pravni fakultet u Sarajevu

**Fikret Karčić, PRAVNO-HISTORIJSKE STUDIJE,
Centar za napredne studije, Sarajevo 2016, 192 str.**

Tokom druge polovine XX vijeka u pravnoj nauci je uvođenjem koncepta pravne kulture došlo do velikih promjena u istraživanju i poimanju prava u modernim tokovima. Brojni autori su na različite načine pokušali da definišu pojam pravne kulture. Pod ovim terminom podrazumijeva se, uopćeno gledajući, cjelokupni pristup jedne društvene zajednice prema pravu pri čemu se prilikom izučavanja prava unutar jednog kolektiviteta polazi sa jednog šireg, antropološkog aspekta. O fenomenu pravnih kultura postoji u svijetu raznovrsna literatura, a poseban doprinos njenom detaljnijem sagledavanju dao je profesor Fikret Karčić svojim djelom *Pravno-historijske studije*.

Dr. Karčić je profesor komparativne pravne historije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Njegov glavni akademski interes je historija islamskog prava i institucija u Bosni i Hercegovini u postosmanskom periodu, reformistički pokreti u islamu, balkanski muslimani i komparativne pravne kulture. Obimna bibliografija dr. Karčića sadrži referentna djela koja upućuju na širinu njegovog naučnog interesovanja: *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918 – 1941* (Islamski teološki fakultet, Sarajevo 1985); *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma* (Islamski teološki fakultet, Sarajevo 1990); *The Bosniaks and the Challenges*

of Modernity: Late Ottoman and Hapsbury Times (El-Kalem, Sarajevo 1999); *Studije o šerijatskom pravu i institucijama* (Centar za napredne studije i El-Kalem,

Sarajevo 2011); *Metodi istraživanja u islamskim naukama* (El-Kalem i Centar za napredne studije, Sarajevo 2013); *Muslimani Balkana: "Istočno pitanje" u XX vijeku* (Centar za napredne studije Sarajevo 2014) i *The Other European Muslims: A Bosnian Experience* (Centar za napredne studije Sarajevo 2015) i dr.

Pravno-historijske studije čini zbornik sastavljen od 19 odabranih radova i istraživačkih zabilješki koje je autor objavljivao u različitim stručnim i naučnim časopisima od 2004. do 2015. godine. On u predgovoru naglašava da se rekonstrukcija prošlih događaja vrši na osnovu postojećih znanja o prošlosti i duhu vremena u kome historičar živi i djeluje. Pisana historija uključuje i interpretacije. Kako je svaka historija savremena historija, i ove tekstove "treba razumjevati i kao kazivanje o našem vremenu". Tekstovi tretiraju vremenski period od modernizacije na Balkanu pa do savremene historije, a uključuju pitanja o vezama između pravne historije i uporednog prava, historiju islamskog prava i institucija, fenomen kodifikacije te tematiku zločina genocida na primjeru Bosne i Hercegovine. Historijske fenomene, kako autor ističe, ne možemo posmatrati kao starinu „već kao događaje koji u znatnoj mjeri utiču na moderne tokove“. Svako tumačenje i rekonstrukcija određenog historijskog događaja vrši se u skladu sa duhom vremena u kojem historičar živi i postojećih znanja o prošlosti pa se takav pristup treba zauzeti prilikom čitanja *Pravno-historijskih studija*. Autor kritički promišlja prošlost. Pridržava se multidisciplinarnog i multiperspektivnog pristupa kako bi došao do dubljih i sveobuhvatnijih spoznaja o temama koje obrađuje i na koje svojim priložima skreće pozornost.

U članku *Pravne kulture: koncept, izučavanje i klasifikacija* analiziran je razvojni put fenomena pravne kulture u komparativnopravnoj nauci, u naučnim krugovima prvi puta pomenutog tokom druge polovine XX vijeka, sa ciljem da se pravo izučava sa šireg kulturološkog aspekta. Raznovrsnost pravnih kultura dovela je do potrebe njihove klasifikacije u pojedinačne kategorije, najčešće prema nekom određenom pravnom obilježju (stil, pravna terminologija, ideologija). U vezi s tim kreirana su dva tipa klasifikacije pravnih kultura. Prvi je rezultat zajedničkog rada Konrada Zweigerta i Heinricha Kötzta u djelu *Uvod u komparativno pravo* identificiranjem osam pravnih porodica: romanske, germanske, nordijske, Common Law, socijalističke, dalekoistočnih i islamskih sistema te hinduskog prava. U ovoj klasifikaciji kriterij je pravni stil. Francuski komparativista Rene David u svom djelu *Veliki sistemi savremenog prava* u pravne porodice ubraja romansko-germansku, socijalističku i Common Law porodicu dok sa druge strane pod okvire „drugih koncepcija prava i društvenog poretka“ ubraja muslimansko pravo, prava Dalekog istoka (kinesko i japansko), Afrike i Malagazije. Ključni kriterij za ovakvu sistematizaciju su filozofski, politički i ekonomski principi, pravni koncepti i tehnike. U nastavku ovog Karčićevog rada se također tematizira položaj pojedinih religijskih prava (kanonskog i jevrejskog) u savremenoj nauci.

U stručnoj literaturi se nerijetko ukazuje da nema genocidnih naroda, ali da ima genocidnih politika. Problematika negiranja genocida obrađena je u

Karčićevom tekstu *Krivičnopravna zabrana poricanja genocida: komparativna perspektiva*. Negiranje genocida predstavlja posljednju fazu u njegovom izvršenju, čime se žrtvama nanosi posljednji udarac tako da se njihove patnje negiraju, minimiziraju ili odobravaju, pa se time često stvara teren za činjenje istog zločina u budućnosti. Stoga su savremene evropske zemlje raznovrsnim normativnim aktivnostima pristupile uređenju problematike negiranja genocida. U poređnom analizom krivičnih zakonodavstava Austrije, Njemačke, Švicarske i Francuske mogu se uočiti dva modela inkriminacije poricanja genocida: prvi u vidu krivičnog kažnjavanja negiranja holokausta nad Jevrejima dok se drugim sistemom zabranjuje poricanje genocida i zločina protiv čovječnosti pri čemu su u oba slučaja propisane zatvorske kazne različite dužine. Autor je također ukazao na potrebu donošenja sličnih zakonskih rješenja i u Bosni i Hercegovini, zemlji u kojoj je tokom posljednjeg rata počinjen genocid, u čijem se javnom prostoru navedeno djelo često negira bez bilo kakvih krivičnih ili drugih posljedica. Ukoliko se unutar Evropske unije postigne saglasnost o inkriminaciji poricanja genocida, zapaža dr. Karčić, i to postane "pozitivna norma zemalja članica, Bosna i Hercegovina kao zemlja opredijeljena za priključenje Uniji morat će prihvatiti takvo rješenje. Možda bi, na taj način, perspektiva pridruženja Evropi pomogla da se riješi još jedan unutrašnji problem".

U tekstu *Razvoj državnog religijskog prava u Bosni i Hercegovini 1990-2009*, autor predočava razvojni put religijskog prava u Bosni i Hercegovini. Do 1990. godine položaj vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini bio je regulisan *Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica* iz 1976. godine, po svom karakteru izuzetno restriktivnog propisa, odvajajući tako vjersku i političku sferu u dvije cjeline. Demokratskim promjenama nakon 1990. brojne odredbe spomenutog zakona su postale prevaziđene, pa je urađen prijedlog za donošenje novog propisa. Međutim, usljed ratnih dešavanja u zemlji, takav proces je bio neizvodiv. Tek je 2004. na državnom nivou donesen *Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica* u čijem je donošenju primarnu ulogu imalo Međureligijsko vijeće Bosne i Hercegovine. Novim propisom vjerskim zajednicama je zagarantovan visok stepen autonomije, data je mogućnost sticanja i raspolaganja imovinom, osnivanja privrednih društava u vlasništvu vjerskih grupa i pravo na vjersku pouku koju vrše lica imenovana od strane predstavnika ili zvaničnog tijela religijske grupe. Ključna novina se ogleda u mogućnosti zaključenja ugovora sa Predsjedništvom i Vijećem ministara Bosne i Hercegovine, entitetskim vladama i predstavnicima crkve, tj. zajednice i to za pitanja od zajedničkog interesa za Bosnu i Hercegovinu ili neku od vjerskih zajednica. Tako je 19. aprila 2006. godine potpisan Temeljni ugovor između Bosne i Hercegovine i Svete Stolice, u decembru 2007. godine ugovor sa Srpskom pravoslavnom crkvom dok ovakvi sporazumi do danas nisu sklopljeni sa Islamskom i Jevrejskom zajednicom.

Članak *Opšti imovinski zakonik u Bosni i Hercegovini: kodifikacija kao sredstvo transformacije pravnog sistema* tretira fenomen faktičke recepcije

austrijskog Opšteg građanskog zakonika (OIZ) za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Berlinskim kongresom 1878. Austro-Ugarska monarhija je dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu u kojoj je tada vladao svojevrсни pravni partikularizam: primjenjivalo se objavljeno islamsko pravo, osmansko običajno pravo kodifikovano u formi kanuna te pravni propisi nemuslimanskih zajednica (*milleta*). Austrougarske vlasti su počele sa sprovođenjem „civilizacijske misije“ kojom bi se Bosna i Hercegovina pretvorila u jednu modernu, evropsku zemlju. Ta misija se odražavala na sve aspekte društvenog života, pa tako i prava. Načelan stav okupacione uprave je bilo poštivanje i primjenjivanje starih pravnih propisa do donošenja nove legislative. Ipak, posebnom naredbom Carskog i kraljevskog zajedničkog ministarstva iz decembra 1879. propisana su tri izuzetka od navedenog pravila: postojanja pravnih praznina, nedostatnosti domaćeg prava ili nemogućnosti njegove primjene zbog izmijenjenih okolnosti pri čemu je bilo moguće koristiti ostale, važeće zakone iz Austrije ili Ugarske. Situaciju je dodatno usložnjavala činjenica da nove sudije i državni službenici, mahom iz drugih dijelova Monarhije, nisu poznavale osmansko pravo niti Medžellu, osmanski građanski zakonik, stoga su pribjegli korištenju prava važećeg u drugim dijelovima carevine, u koje je prvenstveno spadao OIZ. Time je došlo do njegove faktičke recepcije u BiH uz dvije specifičnosti: OIZ je bio dopunski izvor bosanskog prava kojeg sudovi nisu smjeli citirati u svojim odlukama budući da navedeni zakonik nikada nije pravno proglašen u Bosni i Hercegovini. Druga karakteristika se odnosi na modifikovanu primjenu zakonika u oblastima bračnog, porodičnog i nasljednog prava gdje su se primjenjivali pravni propisi vjeskih zajednica. Tadašnje stanje u bh. pravnom sistemu se najbolje moglo opisati izrekom da “u Bosni i Hercegovini kotarski sudovi sude po zdravom razumu, okružni po austrijskom Općem građanskom zakoniku a Vrhovni sud u Sarajevu po Medželli”. Do značajnijih promjena u ovoj oblasti dolazi 1911. donošenjem posebne naredbe Zemaljske vlade o ograničenoj primjeni domaćeg prava namijenjene prvenstveno sudovima i tužilaštvima. Njima je propisana obaveza da prilikom primjene starog prava sudovi ispitaju da li su domaći zakoni dovoljni, održivi i primjenljivi u skladu sa izmijenjenim pravnim okolnostima i savremenim životom. Ako to nije bilo moguće utvrditi, sudije su bile ovlaštene da ukinu odredbe domicilnog prava i primjene druge propise. U bosanskom Saboru je čak pokrenuta inicijativa donošenja općeg građanskog zakonika za BiH, ali je takva ideja napuštena zbog stava Zemaljske vlade po kojem nije potrebno reformisati sve grane materijalnog prava u istoj mjeri dok je u domenu porodičnog i nasljednog prava uočena potreba njihove što brže promjene za šta su u tom periodu poduzimane određene aktivnosti na prikupljanju pravne građe. Prvi svjetski rat je prekinuo proces pravne modernizacije, a zatečeno pravno stanje je trajalo sve do uspostave socijalističke Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata. *Zakonom o nevažnosti pravnih propisa prije 6. aprila 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije* prekinut je pravni kontinuitet sa ranijim pravnim režimom, ali je bilo dozvoljeno primjeniti ranija pravna pravila, među njima i Opšti imovinski zakonik, na one slučajeve koje važeće pravo nije regulisalo pod uslovom

da se ta pravila ne kose sa ustavnim načelima federacije, njenih republika i važećeg zakonodavstva.

Pravni modernizam je, osim u Bosni i Hercegovini, analiziran i u širem kontekstu obuhvatajući države Jugoistočne Evrope sa kraja XIX i početka XX vijeka o čemu govori istraživačka bilješka *Uloga kodifikacije u transformaciji pravnih sistema Jugoistočne Evrope*. Fenomen kodifikacije kao procesa gdje „najviši politički autoritet u jednoj pravnoj jedinici unosi u njen pravni sistem jedinstven i pravnoobavezujući zbornik“ u evropskoj pravnoj nauci je dobila na značaju tokom XIX vijeka bazirajući se na idejama prosvjetiteljstva, racionalizma, svjetovnog prirodnog prava, nacionalizma i građanskog liberalizma. U takvom okruženju niz evropskih država je donio kodifikacije svojih pravnih sistema (među kojima se mogu izdvojiti Njemački građanski zakonik, Švicarski građanski zakonik, francuski Code civile). Takve tendencije nisu mimoišle ni prostor Jugoistočne Evrope, geografske oznake koja je uključivala sve države Balkanskog poluostrva omeđenog Crnim, Mramornim, Egejskim, Sredozemnim, Jonskim i Jadranskim morem. Balkan je u evropskoj nauci do XIX vijeka predstavljao sve teritorije pod osmanskom vlašću nakon Karlovačkog mira (1699.) usljed čega je on stekao uglavnom negativne konotacije manifestovane kroz svijest o kulturnoj zaostalosti ovih prostora i konstrukcije pojma *balkanizacije* – procesa raspada višenacionalnih država i stvaranja etnički kompaktnih teritorija često praćenog nemirima, krizama, sukobima i velikim ljudskim žrtvama, miješanjem i arbitriranjem velikih sila. Povlačenjem Osmanskog carstva sa Balkanskog poluostrva i popratnim vojno-političkim događajima (grčki ustanak 1821-1831; srpski ustanci 1804-1813. i 1815; Berlinski kongres 1878; balkanski ratovi 1912-1913) stvorene su nove, nacionalne države (Srbija, Crna Gora, Albanija, Bugarska, Rumunija i Grčka) u kojima je započeta izgradnja savremenih pravnih sistema. U ovim procesima su najviše korištena rješenja francuskog, njemačkog, italijanskog ili švicarskog prava o čemu svjedoči znatan broj slučajeva iz prakse. Za razliku od ostatka Evrope gdje se kodifikatorska tehnika koristila za sistematizaciju, prikupljanje ili reformu postojećeg prava, u ovom regionu se kodeks koristio “kao sredstvo za planiranje boljeg društva putem novog sistematskog i kreativnog prava“. Rumunija je, po ujedinjenju Moldavije i Vlaške 1864. godine donijela Građanski i Krivični zakonik te Zakonik o krivičnom postupku rađen po uzoru na Napoleonove zakonike. Bugarska do Prvog svjetskog rata nije imala svoju kodifikaciju, ali je donijela više sistematskih propisa građanskog prava baziranih na italijanskoj pravnoj tradiciji. Sa druge strane u Kneževini Srbiji je još 1844. donesen Srpski građanski zakonik na temelju Austrijskog građanskog zakonika i važećeg srpskog običajnog prava. U Crnoj Gori je historičar i antropolog Baltazar Bogišić 1888. godine izradio Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru, po svojoj prirodi kodeks crnogorskog običajnog prava, nadaleko poznat po svojim jednostavnim nomotehničkim rješenjima radi što lakše primjene zakonika u svakodnevnom pravnom životu. U Bosni i Hercegovini je tokom druge polovine XIX vijeka tekao proces osmanske pravne modernizacije – Tanzimata. Godine 1877. donesen je osmanski građanski zakonik

Medžella - kodifikacija šerijatskog imovinskog prava prema tumačenju dominantne hanefijske pravne škole, zvaničnog vjerskog pravca Osmanskog carstva. Evropska po svojoj formi, islamska po sadržaju, *Medžella* se nastavljala primjenjivati i nakon uspostave austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini 1878. i aneksije 1908. godine. Ipak, u tom periodu dolazi do njenog potiskivanja iz pravnog života u korist *Austrijskog građanskog zakonika*. Znatno broj fenomena, primjerice heterodoksna učenja u islamu ili faktička recepcija austrijskog *Opšteg građanskog zakonika* u Bosni i Hercegovini nedovoljno su istražene teme.

Posljedice koje je kodifikatorski pokret imao u Jugoistočnoj Evropi su bile višestruke: u pravnu nauku je ubačena nova terminologija, oblik pravnog razmišljanja i ideologija, a pravni pluralizam iz ranijeg osmanskog perioda je u znatnoj mjeri ukinut osim u oblastima porodičnog i nasljednog prava gdje su se koristila vjerska pravna pravila. Modernistički dometi su izgubili na značaju okončanjem Drugog svjetskog rata kada se u skoro svim zemljama Balkanskog poluostrva, izuzev Grčke, uspostavlja socijalistički pravni režim. Time dolazi do prekida kontinuiteta dotadašnjeg pravnog razvoja. Tokom 1990-tih dolazi do pada socijalizma čime se prešlo u novu, tranzicijsku razvojnu fazu i kasniju etapu evropskih integracija.

U okviru teksta *Stavovi vođstva Islamske zajednice u Jugoslaviji povodom zabrane nošenja zara i feredže* i istraživačke bilješke *Primjena Zakona o zabrani nošenja zara i feredže u Bosni i Hercegovini* ukazuje se na pravni i društveni kontekst ukidanja nošenja zara i feredže, tradicionalnih odjevnih predmeta bosanskohercegovačkih muslimanki, o kome se počelo raspravljati još u periodu između dva svjetska rata. Sa jedne strane su tradicionalisti smatrali da se treba pridržavati postojećih običaja oblačenja žena uz njihovo potpuno isključenje iz javnog života, zabranjući čak i fotografisanje za potrebe izdavanja ličnih dokumenata, dok su vjerski i sekularni modernisti zastupali stavove da se tradicionalna nošnja, posmatrana isključivo kroz prizmu lokalnih običaja a ne islama, treba u cjelosti odbaciti u korist emancipacije žene i njenog uključivanja u svakodnevne životne tokove. Ovaj problem je iznova aktueliziran na Drugom kongresu Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ) u julu 1947. na kojem je donesena rezolucija o pokretu muslimanki za ukidanje zara ocijenivši ga kao „simbol nekadašnjeg neravnopravnog položaja muslimanke koji otežava njeno puno učešće u političkom, privrednom i društvenom životu žene”. Na rezoluciju su ubrzo reagovali i predstavnici Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Vakufsko-mearifski sabor Bosne i Hercegovine je sa blagonaklonošću gledao na tadašnju inicijativu ukidanja zara ističući da je došlo vrijeme „da muslimanka nađe svoje mjesto u privrednom i državnom životu nove Jugoslavije.“ Izrečeno je naknadno potvrdio i Vrhovni vakufski sabor Jugoslavije na svom zasjedanju održanom 26. i 27. augusta 1947.godine. U septembru iste godine, reisu-l-ulema Ibrahim Fejić, u svom govoru prilikom preuzimanja dužnosti se dotakao i pitanja nošenja zara i feredže pozivajući se pritom na stav Ezherskog mešihata, najautoritativnijeg islamskog foruma, u pogledu pitanja stila oblačenja indijskih

muslimanki razmatranog 1937. godine. Mešihat je smatrao da islam ne propisuje obavezu da žena pokriva lice i ruke do iza šaka, naglašavajući da se u stvarnosti takva praksa može posmatrati u kontekstu običaja bez vjerskog utemeljenja te da njegovo praktikovanje onemogućava pravo žene da učestvuje u svim poslovima i aktivnostima kao i muškarci. U navedenom mišljenju se ističe da uskraćivanje jednakosti žene sa ostalim članovima društva predstavlja zabranjivanje onoga što vjera dozvoljava i po svojoj snazi je štetno koliko i činjenje stvari koje islam striktno zabranjuje. Međutim, uprkos afirmativnim stavovima vjerskih učenjaka, zabilježeni su slučajevi pružanja velikog otpora prema ukidanju nošenja zara i feredže o čemu svjedoče i brojni pisani izvori AFŽ-a. Stoga je odlučeno da se zakonskim putem pristupi ovoj problematici. Tako je Narodna skupština Bosne i Hercegovine 28. septembra 1950. donijela Zakon o zabrani nošenja zara i feredže s ciljem da se, prema članu 1. ovog propisa, „otklone svi elementi potčinjenosti i kulturne zaostalosti muslimanke te olakša puno korištenje prava izvojevanih u narodnooslobilačkoj borbi“. Njime su inkriminisana dva oblika ponašanja: nošenja zara i feredže i prisiljavanja ili vršenja propagande s ciljem nošenja tih odjevnih predmeta. Propisana su dva oblika kazni: zatvorska u rasponu od tri mjeseca ili do dvije godine sa prinudnim radom i novčana kazna od 20.000 do 50.000 dinara. Sami zakonodavni proces pratile su brojne aktivnosti AFŽ-a u vidu masovnih skupova podrške ukidanju zara na kojima ga je veliki broj žena demonstrativno skidao tom prilikom pozdravljajući slične aktivnosti poduzimane u drugim dijelovima Jugoslavije, tačnije Kosovu i Makedoniji. O tome govore i brojni izvještaji dnevne štampe. Istovremeno su prema ženama koje su odbile napustiti prijašnji način odijevanja primjenjivane diskriminatorne mjere kroz uskraćivanje pružanja usluga u trgovačkim i drugim objektima. Ali, kako autor navodi, ne postoje pouzdani podaci o učestalosti kršenja Zakon o zabrani nošenja zara i feredže dok su nasuprot tome zabilježeni pojedini napadi usmjereni prema muslimankama, korištenja pogrđnih naziva pa čak i pokušaja prisilnog skidanja zara.

Osim navedenih, u *Pravno-historijskim studijama* se nalaze i sljedeći tekstovi dr. Karčića: *O pokušajima kodifikacije građanskog prava u historiji SAD-a; Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora: kratka historija slučaja; Heterodoksna učenja i grupe u islamu: komparativna i šerijatskoppravna perspektiva; Glavne tendencije u tumačenju šerijata u Bosni i Hercegovini 2000-2005; Džihad fetva u Bosni i Hercegovini; Protokol Konferencije u Kandliži 1862: Pravnohistorijska analiza odredaba o muslimanskom stanovništvu; Teorijske osnove Ahdname; Mogućnosti uspostavljanja vakufa u Evropskoj uniji; O bošnjačkoj percepciji Evrope u osmanskom periodu: Evropa kao „drugi“; Etnonacionalno i vjersko u diskursu neke naše uleme; Kako je sarajevsko Oslobođenje pisalo o formiranju Izraela i Osmanski kazneni zakonik iz 1858. i njegova primjena u Bosni i Hercegovini.*

Pravno-historijske studije imaju veliku primamljivost za stručnu, ali i širu javnost. Značaj knjige se prvenstveno ogleda u širokom spektru, u raznovrsnosti obrađenih tema koje se kreću od pitanja domaće i inostrane pravne

historije, pojedinih fenomena šerijatskog prava, pravne modernizacije, analize šireg diskursa odnosa vjere i koncepta nacije, ali i velikih historijskih događaja s dugotrajnim posljedicama. Kako je u predgovoru knjige navedeno, u tumačenju historijskih pojava treba izbjegavati statičnost i predrasude da se radi o starinama. Nužno ih je posmatrati u smislu savremene historije vremena u kojem živimo. Jezik i stil korišteni u ovom Karčićevom djelu odlikuju se dozom jednostavnosti, prilagođenosti stručnoj i široj publici. S obzirom da se članci baziraju na bogatoj inostranoj i domaćoj literaturi, isti se mogu koristiti u obliku naučne osnove za dalja tematska istraživanja.